

Bedene Gömülü Pratiklerde Tahakkümün İzini Sürmek

Tracing Masculine Domination in Embodied Practices

Fatma Ekinci*

Pierre Bourdieu,
Eril Tahakküm,

çev. Bediz Yılmaz, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2016, 3. bs.

Toplumsal cinsiyet yaklaşımında doğuştan biyolojik olarak farklılaşmış eril ve dişil bedenlerin, bedensel pratikler ve davranışlar bağlamında sosyal olarak inşa edildiğine ilişkin kabul, 1980 sonrasında “beden” kavramının sosyolojinin araştırma alanına dâhil edilmesine yol açmıştır. Başlangıçta kavram, kadın bedeni özelinde inceleme konusu iken 90’ların sonundan itibaren popüler kültürde temsil imkanı bulmaya başlayan erkek bedeni de araştırma konusu haline gelmiştir. “Beden” kavramının, sosyo-politik bir çözümleme aracı olarak görülmesiyle alandaki literatür oluşmaya başlamış; Pierre Bourdieu’nun, yayınlandığı dönemde kavramsal çerçevesi ve iddiası ile tartışma konusu olan ve *Eril Tahakküm* adıyla Türkçe’ye çevrilen *La Domination Masculine* adlı eseri de bu alandaki önemli çalışmalar arasında yerini almıştır.

Kitap, üslubu, uzun ve karmaşık cümle yapısıyla mütercimi de hayli zorlamış görünüyor. Yüklemsiz biten uzun cümleler, sürekli açıklayıcı ek betimlemelerin yanı sıra kullanılan katı kavramsal çerçeve metnin anlaşılmasını oldukça zorlaştırmış olsa da alanın ilgisinin okuması gereken bir kitap.

.....

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi, Doktora Öğrencisi.

Eserlerinde toplumdaki tahakküm ilişkilerini ve toplumsal yapının yeniden üretimini ele alan Bourdieu, görüşlerini alan araŐtırmalarıyla temellendirmesi ile dikkat çeken bir sosyolog. İlk etnografik çalışmalarını zorunlu askerlik görevi nedeniyle gittiği Cezayir’de gerçekleŐtiren Bourdieu’nün burada Kabiliye toplumu üzerine yaptığı antropolojik değerlendirmeler, sonradan yayınlanan metinlerinin ampirik zeminini oluŐturmuŐtur. Etnolojinin, dünyanın cinsiyete dayalı bölünümüne uygulanması halinde sosyo-analiz için kuvvetli bir metot olduğunu belirten Bourdieu, baŐtan aŐađı ‘erkek-merkezlilik’ ilkesine göre örgütlenmiŐ olduğunu söylediği Kabil topluluğunun nesnel analizini yapmanın “bizi kendi geleneğimize bağlayan aldatıcı tanıŐıklık ilişkisini kırmak için kaçınılmaz” olduğu görüşünde. Buradan yola çıkarak etnografyanın, “en doğal gibi görülen Őey olan cinsler arasındaki bölünmeyi tarihselleŐtirerek doğal olmaktan çıkarması” imkanını tartışan yazar, mevcut tahakküm ilişkisini besleyen tarihsel kurum ve düzenekleri de nesne olarak ele almanın cinsler arası güc ilişkilerini dönüŐtürmeye yönelik stratejilerin oluŐturulmasına imkan vereceğini savunur (Bourdieu, 2016, s. 14-15).

Eril Tahakküm adlı kitabın girişinde, bu çalışmayı, cinsel düzenin sürekliliği veya deđiŐimi meselesini ele almak üzere kaleme aldığını belirten Bourdieu’ya göre cinsel yapılar ve onları algılama biçimlerinin sabit olduğuna ilişkin genel kanaatin aksine, bu yapılar deđerriŐime açıktır.

Tahakkümün BedenselleŐmesi ve Sembolik Şiddet

Toplumsal farklılıkların bir inşa/kurgu olduğu, biyolojik farklılıkların bu kurguyu meŐrulaŐtırmanın bir gerekçesi olarak kullanıldığını savunan Bourdieu, bu durumu “tahakkümün bedenselleŐmesi” olarak tanımlar. Ona göre toplumsal tahakküm ve sömürünün beden ve pratikler üzerinden meŐrulaŐtırılması sürecine kadınlar da bedenlerine gömülü pratikler aracılığı ile farkında olmadan katkıda bulunmaktadır. Erkek ve kadın duruŐlarındaki farklılığı bu duruma örnek gösteren Bourdieu, erkeğin daha dik ve rahat, kadınınsa baŐı öne eğik, bacakları kapalı, ölçülü olması gerektiği yönündeki toplumsal yönlendirme sonucu ortaya çıkan eril ve dişil ahlakın, zıt bedensel uygulamalarla iŐselleŐtirildiđi kanaatinde dir. “Doxa’nın

paradoks”u olarak nitelendirdiği bir takım çıkmaz ve karşıtlıkların “dünyaya uyum” veya kurulu düzenin tahakküm ilişkilerinin devamlılığı için tahammül edilebilir veya doğal kabul edilmesini hayretle karşılayan Bourdieu, *eril tahakkümü* bu paradoksal itaatin en iyi örneği olarak görür.

Eril tahakkümün dayatılışını ve buna tahammül tarzlarını “sembolik şiddet” kavramıyla açıklayan Bourdieu, sembolik şiddeti, “yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet” şeklinde tanımlar (Bourdieu, 2016, s.12). Bourdieu’ya göre, hükmedilenler kendilerini algılamada, hükmedenlerin bakış açısıyla oluşmuş şema ve kategorileri kullanarak onların bakışını meşrulaştırır. Sembolik şiddetin bedene bu derece gömülü olmasının onu, salt bilinç ya da irade ile ortadan kaldırmaya imkan vermediğini ileri süren Bourdieu, öncelikle toplumsal dünyayı düzenleyen bilişsel yapıların toplum seviyesinde nasıl yapılandığını anlamak gerektiğini savunur. Buna göre hükmedilenler, ancak kendilerine “hükmedenlerin bakış açısını benimsemelerine yol açan yatkınlıkları üreten toplumsal koşullarda köklü bir dönüşüm” gerçekleştirdikleri takdirde bu döngü kırılabilir.

Üstelik Bourdieu’ya göre eril tahakküm, sadece kadınlar üzerinde değil, erkekler üzerinde de baskıcı bir işlev görür. Bu tahakkümün erkekler tarafından nasıl deneyimlendiğini Virginia Woolf’un eserlerine müracaatla örnekleyen Bourdieu, konuyu “illusio” kavramı üzerinden ele alır. Burada oyun metaforunu kullanan Bourdieu’ya göre “temel illusio”, yani oyuna yapılan yatırım, oyunun oynanmaya değer olduğuna ilişkin kanaatle ilişkilidir ve erkekler, toplumun kendilerine atfettiği oyunları kadınlara oranla daha fazla ciddiye alır. Başta savaş olmak üzere tahakküm oyunlarının erkekler için hasredilmesi de erkeklik oyununun bir parçasıdır ve onun “erkek olma oyunu oynayan bir çocuk” olduğu gerçeğini örtmeye yarar.

Bedenin Toplumsal Belirlenimi ve Habitus

Bourdieu sosyolojisinde merkezi bir yer işgal eden “habitus” kavramı, “eril tahakküm” için de anahtar bir kavram olarak

kullanılır. Gündelik hayatın bir çok alanına yayılmış bulunan toplumsal eylemlerin kaynağını, bedene yerleşmiş yatkınlıklarda bulan Bourdieu, habitus olarak adlandırdığı bu yatkınlıkların toplumsal dünyanın yeniden üretilmesini sağlamada önemli bir rol icra ettiği görüşündedir.

Bedenin erilleştirilme sürecinin, bedenin terbiye edilmesi yoluyla devam ettiğini söyleyen Bourdieu, meslek seçiminden giyim-kuşam, hal tavır gibi cinsler arası farklılığın tezahürlerine kadar, hatta önemsiz gibi görünen pek çok ayrıntıda davranışlara sinmiş olan bir hiyerarşinin varlığından söz eder. Erkek tarafından icra edildiğinde asil ve meşakkatli kabul edilen bir takım işlerin kadınlar söz konusu olduğunda basit ve değersiz görülmesinin ve mesleklerin tanımlanmasında cinsiyetle ilişkilendirilmiş bir takım becerilerin gerekli görülmesinin, bedenlerde kalıcı yatkınlıklara dönüştüğü ve kadınların cesaretini kırdığını söyler. Daha da ileri giderek, bedenin doğal hallerinin/biçiminin dahi çalışma koşulları veya beslenme alışkanlıkları gibi faktörlerin etkisiyle toplumsal bir ürün olduğunu iddia eden yazar, hal, tavır ve duruşun dahil edildiği bedensel *hexis*'in kişinin gerçek "doğası"nı, yani "derindeki varoluşu"nu yansıttığı görüşündedir. (s. 85)

Süreklilik ve Değişim

Üretim faaliyetleri ve işbölümünde yaşanan büyük değişikliklere rağmen, erkek-merkezli dünya görüşünün nasıl olup da hala varlığını koruyabildiğini sorgulayan Bourdieu, "tarihsel insanın doğal bir öz görünümüne bürünmesi"nde önemli bir payı olan bu süreklilikle hesaplaşmak gerektiği kanaatindedir. Ona göre, mütemadiyen kendini yeniden üreten eril tahakkümün sürekliliğinde önemli rolü olan kurumların (kilise, devlet, okul gibi) tarihini gözden geçirmek, bu tahakkümü kalıcı kılan işleyiş ve hiyerarşik yatkınlıkların farkında olmayı gerektirir. Aile bunu cinsiyete dayalı işbölümünü meşrulaştıran bir dil kullanımı, kilise kutsal metinler, ayinler ve mekan-zaman sembolizmi üzerinden, okul ise kadın-erkek ilişkilerinde benzeşime dayalı önkabulleri aktararak sürdürür. Devlete gelince, cinsler arasındaki hiyerarşinin oluşumu ve yeniden üretilmesinde, erkeklerin kadınlar, yetişkinlerin de çocuklar

üzerindeki hakimiyetini onaylayan ve güçlendiren en üst merci biçiminde konumlanmıştır.

Bourdieu, eril tahakkümün meşruiyetini sorgulamada önemli bir yere sahip olan feminist hareketin, toplumsal ilişkiler ve toplumsal düzende yaşanan derin dönüşümlerdeki rolünden de bahseder. Kadınların eğitim düzeylerinde, istihdamında, ev içi rollerinde, meslek seçimi, evlilik yaşı, evlenme ve boşanma oranları vb. konularda yaşanan değişimin bu -feminist- sorgulamanın sonuçları olduğunun altını çizen Bourdieu'ya göre, her ne kadar toplumsal yatkinlikler (habitus) ve hukuk, bu süreçte durağan seyretse de yeni aile tipleri ve yeni cinsellik modellerinin kamusal görünürlük kazanması sayesinde *doxa*, yani yerleşik kurallar kırılmıştır. Ancak ona göre bu yeterli değildir. Nitekim kızların lise ve üniversite eğitimlerindeki artış, kadınların işbölümündeki konumunun değişmesinde önemli bir imkan sağlasa da bu değişimin, konumlardaki sürekliliği gizlemeye devam etmesi nedeniyle kadınların hala yetki ve sorumluluk gerektiren alanlardan dışlandığı; daha çok eğitim, sosyal hizmetler, paramedikal hizmetler gibi kadınsal faaliyet alanlarına katılımın yoğunlaştığı gerçeği göz ardı edilmektedir. Üstelik kadınlaşmakta olan alanların değersizleştirilmesi yoluyla erkeklerin bu alanlardan uzaklaştırılması ve formel düzeyle sınırlı kalan pratize edilemeyen kadın-erkek eşitliği, kadınların dezavantajlı konumunu gizleyen bir işlev görmektedir. Erkekler kamusal uzamı ve iktidar alanını işgal ederken kadınlar için özel uzam ve yeniden üretimin mekanı olan eviçi işlerin devamı mahiyetindeki alanlar daha uygun görülmektedir.

Mevcut toplumsal düzenin varlığını aynı zamanda sembolik mallar ekonomisi yoluyla devam ettirdiğini dile getiren Bourdieu, bu mekanizmalara ilişkin farkındalığın da feminist hareketin öne çıkardığı alt üst etme stratejilerinin yaygınlaşması ile mümkün olabileceği kanaatindedir. Ona göre, kozmetiğe ilgi ve beğeni ter-cihlerinin kadınları sembolik teşhir veya manipülasyon araçlarına dönüştürdüğü, küçük burjuvazi kadınlarının sembolik tahakkümün kurbanları haline gelerek egemen modellerle özdeşleşmek suretiyle onların buyurgan popülerleşme süreçlerine katkı sağladığı günümüzde, doğal görünümün savunulması gibi çözümler alternatif bir yöntem olarak işe yarayabilir. Ancak doğal görünüm trendinin yeni

bir tüketim aracına ve statü göstergesine dönüşerek kadınlar arasında yeni bir ayrışma nedeni haline gelmiş olmasının Bourdieu'nun bu önerisini tartışmalı kıldığını söyleyebiliriz

“Sonnot” olarak, aşkın eril tahakküm yasasının bir istisnası olup olmadığını tartışan Bourdieu *amor fati* (mukadder aşk) şekline büründüğünde aşkın da bir tür tahakküm olduğu görüşündedir.

Kitabın sonuç kısmında tahakküm ilişkisi ve tahakküme katkıda bulunan yapıları açığa çıkarmanın zorluklarından bahseden Bourdieu, tahakkümün ancak tedrici bir şekilde ortadan kaldırılabilceğini belirtir. Feminist hareketin bu konudaki katkılarını takdir etmekle beraber, feminist olarak kodlanmış siyasi mücadele biçimlerine hapsolmeden tahakkümün tüm etkilerini ele alan bir siyasi eylem geliştirmek gerektiğine dair önerisiyle eseri tamamlar. Bu öneri, kitabın önsözünde kadınlara, eşcinsellerle birlikte mağduru oldukları sembolik ayrımcılık karşısında örgütlenmeleri çağrısı ile örtüşür. Nitekim kitabın sonunda yer alan “Ek” kısmında gay ve lezbiyen hareketinin toplumsal olarak inşa edilmiş kategorilerle mücadeledeki işlevi tartışılmakta ve düşünce kalıplarının kırılmasının ortak bir toplumsal taban inşa etmekle mümkün olacağı belirtilmektedir.

Dil ve davranış kodları üzerinden sosyal hayata ve bedene sinmiş olan erkeklik ve kadınlığa hakim eril anlayışın kısa vadede değişmesi mümkün olmadığına göre, bu tahakkümü yeniden üreten toplumsal yapı ve mekanizmaların sorgulanması sürecin tersine çevrilmesine kuşkusuz yardımcı olacaktır. Burada öncelikle zihinsel bir değişime, özellikle kadınların sosyalleşme sürecinde içselleştirdikleri bakışı gözden geçirerek, bu bakışın eril unsurları ve erilliği belirleyiciliğinin farkına varmasına ihtiyaç vardır. Aileyi ve aileci bakış açısını, mevcut tahakkümün yeniden üretilmesinin sorumlusu olarak gören Bourdieu, kitap boyunca eril tahakkümü maskeleyen yapıları ortaya çıkarmanın yollarını arar, başta aile olmak üzere tahakkümü kalıcı kılan toplumsal kurumlarla mücadelede ısrar eder. Ancak üzerinde bu kadar durduğu ve mekanizmasını çözmeye çalıştığı eril tahakkümle mücadeleye ilişkin önerdiği yöntemin toplumsal yapı üzerinde ne tür sonuçlar doğuracağını kestirmek oldukça güç. Bu şekilde radikal yöntemler çoğu zaman beklenmedik

yeni sorunları da beraberinde getirebilir, hatta sorun bazen form değiştirerek varlığını farklı şekillerde devam ettirebilir. Üstelik yapıda bir takım problemlerin var olması yapının tümüyle tahribini gerektirmez. Bourdieu'nün önerdiği şekilde cinsel bölünümüne ilişkin toplumsal yapı tahrip edilerek bu tahakkümün sona erdirilmek istenmesi, cinsel yeni yönelimleri meşrulaştırmaya yönelik bir söyleme de kapı açar.

Diğer taraftan Bourdieu, Eril Tahakküm'de cinsel belirlenimlerin varlığını yadsımaya götüren bu yaklaşımı ve sosyal inşaya itiraz dili ile, tahakküm olarak nitelendirdiğine benzer bir tonda kadınlara ne yapmaları gerektiğini söylemekle kendisiyle çelişir gibidir. Ayrıca kadınların "itaat" yoluyla farkında olmadan eril tahakkümün sürekliliğindeki katkılarından söz ederken, kadınların failliğini göz ardı etmekte, tarihsel koşullar ve toplumsal beklentilere aşırı vurgu yaparak konuyu tek boyuta indirgemektedir. Kaldı ki, kadınlık ve erkeklik konusundaki beklenti, rol ve değerler toplumdan topluma veya aynı toplum içerisinde dönemden döneme değişen bir olgudur.

Kanaatimizce, biyolojik belirlenimin cinsiyet üzerindeki etkisini abartmak veya cinsiyetin tümüyle bir toplumsal inşa olduğunu söylemek yerine, cinsiyet ve cinsiyet rollerini biyolojinin etkisiyle beraber tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olarak ele almak daha uygun bir yaklaşım olur. Bu arada kadın ve erkeğin bir takım yatkınlıklarla dünyaya geldiğini kabul etmek, kadınların dezavantajlı bir kesim olarak toplumsal, hukuki, ekonomik zorluklara maruz kaldığını inkar anlamına gelmez. Öte yandan günümüzde erkekliğin de bir tartışma konusu haline geldiği ve mevcut düzenin kadın ve erkeğin geleneksel konumunu sarsması nedeniyle toplumsal yapıda yol açtığı sonuçlar dikkate alındığında her iki cinsin de yaşanan dönüşümden ne kadar etkilendiği görülür.

Bourdieu'nün yaklaşımı her ne kadar eril tahakkümün ortaya çıkarılması ve ona yol açan gizli mekanizmaları açığa çıkarmada önemli bir rol üstlense de toplumsallığa yaptığı aşırı vurgu ve doğal boyutu ihmali nedeniyle kanaatimce sorunlu bir yaklaşımdır. Son derece radikal ve tartışmaya açık olan bu yaklaşımı esasen çok daha temel bir zeminde ve ontolojik düzeyde tartışmak gerekir. Bu

değerlendirme yazısının sınırlarını aştığı için burada sadece, insanı “kendi kaderini belirleyen bir varlık” olarak gören perspektifin etkili olduğunu belirtmekle yetinelim. Öte yandan insanı herşeyin ölçüsü olarak gören ve kendinde doğayı tahrip ve tahrif hakkı bulan bu anlayış bugüne kadar tartışılmamış olan biyolojik doğayı tartışmaya açmak suretiyle tüm dini referansları da bu yolla dışarıda bırakma çabasıdır.